

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

02/03/2021

Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU
Siirt Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
talip.cukurlu@siirt.edu.tr

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29/06/2021

Doç. Dr. Mesut Bayram DÜZENLİ
Siirt Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mesutbayramduzenli@hotmail.com

TARİH DÜŞÜRME TÜRLERİNE EK: ENDERUNLU FAZİL'İN "TARİH-İ NEV-İCAD" LARI

Öz

Tarih düşürme, yazarı tarafından doğum, ölüm, tahta çıkma, yeni bir binanın inşası, yeni bir göreve atanma gibi önemli kabul edilen olayların şiirle tarihe not düşürülmesidir. Tarih düşürme, "ebced hesabı" olarak bilinen, Arap alfabesindeki her bir harfin sayısal karşılıkları kullanılarak yapılan bir sanattır. Bu tür metinler; temelde kelime, mısra, beyit şeklinde yazılmakla birlikte çok fazla çeşitlilik göstermektedir. Klasik Türk şairleri arasında bir gelenek haline gelen bu sanatta Hızır Bey, Âdem Baba, Bursalı Haşimî, Sürurî, Antepli Aynî gibi şairler ön plana çıkan isimlerdir. XVIII. yüzyıl şairlerinden Enderunlu Fazıl da *Divan*'ında bulunan 164 tarih manzumesi ile tarih düşürmede önemli isimler arasında yer almıştır. Bu çalışmada *Enderunlu Fazıl Divanı*'nda bulunan ve tarih manzumeleri içinde daha önce benzerleri görülmemiş, Fazıl'ın kendi tabiriyle "nev-icad" tarih manzumeleri üzerinde durulmuştur. Bu manzumelerde hangi olay üzerine tarih düşürüldüğü hakkında bilgi verilmiş ve tarih hesaplama yöntemlerine değinilmiştir. Makalenin sonunda ise Fazıl'ın "nev-icad" tarihlerinin transkripsiyonlu metinleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enderunlu Fazıl, Tarih Düşürme, Ebced Sayıları, Nev-Icad.

ADDITION TO TYPES OF ISOSEPHIC POEMS: "NEW-INVENTION ISOSEPHIC POEMS" OF ENDERUNLU FAZİL

Abstract

Isopsephy is the writing of events that are considered important by the author, such as birth, death, ascension, the construction of a new building, and appointment to a new post. Isopsephy is an art that is known as "Abjad calculus", made by using the numerical equivalents of each letter in the Arabic alphabet. Such texts; although it is basically written in the form of words, lines and couplets, it shows a great variety. Poets such as Hızır Bey, Âdem Baba, Bursalı Haşimî, Sürurî and Antepli Aynî are prominent names in this art, which has become a tradition among classical Turkish poets. Enderunlu Fazıl, one of the 18th century poets, was among the important names in isopsephy with 164 poems in the *Divan*. In this article, the isopsephy in Enderunlu Fazıl *Divan*'s will be discussed. In the isopsephy poems, "new-invention" isopsephy that have not been seen before, in Fazıl *Divan*'s, will be emphasized. In these poems, information will be given about which event the date is dropped and the date calculation method will be mentioned. At the end of the article, transcribed texts of Fazıl's "new-invention" isopsephy will be given.

Keywords: Enderunlu Fazıl, Isopsephy, Abjad Numerals, New-Invention.

Giriş

Tarih düşürme, kendisine değer atfedilen bir olayın tarihini bildirmek amacıyla Arap alfabesindeki harflerin sayısal karşılıklarını kullanarak yapılan bir edebi sanattır. Genellikle “ebced hesabı” adıyla bilinen bu sistemde doğum, ölüm, düğün, savaş, bir eserin tamamlanması, yeni bir göreve atanma, yeni bir mimarî yapı veya mimarî yapının restorasyonu vb. gelişmeler, kelime, mısra veya beyit şeklinde yazılır ve bunlardaki her harfin rakamsal değeri toplanarak verilerek istenen tarih bulunur. Bu sistemin diğer bir adı da “hesab-ı cümel”dir (Pakalın, 2004: 493).

Klasik Türk edebiyatının XVIII. yüzyıl şairlerinden biri olan Enderunlu Fazıl’ın *Divan*’ında yüz altmış dört adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Çeşitli olaylara farklı tarih düşürme yöntemleri ile değinen Fazıl, dokuz adet tarihinde daha önce benzeri görülmemiş hesaplama yöntemi kullanmıştır. Bu çalışmada, bu “nev-icad” tarih manzumelerinde kullanılan yöntemlerden bahsedilecektir. Tarih manzumelerinin tenkitli metinleri, çalışmanın sonunda verilmiştir.

1. Enderunlu Fazıl’ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri

1.1. Hayatı (öl. 30 Aralık 1810/3 Zilhicce 1225/18 Kanun-ı Evvel 1225)

Enderun’da yetiştiği için Enderunlu Fazıl olarak bilinen ve asıl adı Hüseyin olan şair, Akka’da doğar. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber kardeşinin ölümü için düşürdüğü tarihten hareketle H 1170/M 1756-1757 civarında doğduğunu söylemek mümkündür. Dedesi Zahir el-Ömer ve babası Ali Tahir, I. Abdülhamid zamanında Akka’da, devlete isyan ettikleri için öldürülür (H 1188/M 1775). Fazıl, kardeşi ve amcaları, Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa tarafından İstanbul’a getirilir ve hükümdarın fermanı üzerine kardeşi Hasan Kâmil ile birlikte Enderun’a alınır.

Kaynaklar, Enderun’da sekiz dokuz yıl kadar iyi bir eğitim alan Fazıl’ın, sefahate düşkünlüğü ve aşk maceraları sebebiyle H 1198/M 1783-84 yılında buradan çıkarıldığını belirtir. İstanbul sokaklarında on iki yıl kadar perişan bir hayat süren şaire -başta padişah olmak üzere çeşitli devlet adamlarına yazmış olduğu kasidelerinin de etkisiyle olsa gerek- Rodos, Halep ve Erzurum yörelerinde çeşitli görevler verilir. Bu görevleri sonrası İstanbul’a dönen Fazıl, hicivleri yüzünden H 1214/M 1799’da bu kez sürgüne gönderilir. Sürgün yıllarında gözlerini kaybeden şairin İstanbul’a dönmesine izin verilir. Yaklaşık on yıl yatalak ve kör olarak yaşayan Fazıl, 30 Aralık 1810 tarihinde vefat eder. Şairin, caize alabilmek için kör ve yatalak haldeyken bile dönemin devlet büyüklerine kasideler sunduğu kaynaklarda aktarılan bilgiler arasındadır (Büyük Türk Klasikleri, 1990: 124-125; Fatın, 2017: 384-385; Kesik, e-kaynak; Koç, 2008: 438-439; Koçu, 1971: 5589-5592; Küçük, 1995: 188-189; Mehmed Süreyya, 1996: 510-511; Şemseddin Sami, 1889: 3331; Yöntem, 1977: 529-531).

1.2. Sanatı

Fazıl, soyut anlayıştan uzak oldukça realist bir sanat anlayışını benimsemiştir. Hayatı ve çevreyi gerçekçi bir biçimde ortaya koyması sebebiyle başarılı bulunan şair, bilhassa mesnevîlerinde günlük hayatın basit zevklerini bayağılığa düşerek laubali bir üslupla işleme sebebiyle sanat hususunda başarısız kabul edilir. Nabi ve Sabit gibi ağırbaşlı olmayan, Nedim’deki ince zevki yakalayamayan Fazıl, duygu ve düşünce bakımından da derin olmamakla eleştirilir. Gibb, onun gerçekte bir şair olmadığını, eserlerinde şiir pırlantısı bulmanın son derece zor olduğunu söyler (1999: 418). Fakat sadece *Divan*’ındaki tarih manzumeleri bile dikkate alındığında Gibb’in haksız bir eleştiride bulunduğu görülür.

1.3. Eserleri

Fazıl’ın *Divan*, *Hûbannâme*, *Zenannâme*, *Çenginâme* (*Rakkasnâme*), *Defter-i Aşk* isimli eserleri vardır. Bu eserlerin en önemlisi ise oldukça hacimli olan *Divan*’ıdır. *Divan*’da Türkçe, Arapça, Farsça münacat ve naatlar bulunur. Eserin asıl bölümünü, dönemin önde gelen kişilerine sunulmuş olan kasideler oluşturur. Yaklaşık yüz altmış sayfalık kasideler bölümünün ardından tarih manzumeleri ve gazeller gelir. Enderunlu Fazıl’ın bu eseri üzerine henüz tenkitli bir metin neşri yapılmamıştır.¹

¹ *Divan*’ın tenkitli metni ve incelemesi tarafımızca hazırlanmaktadır. Ayrıca *Divan*’da yer alan nazım şekilleri hakkında detaylı bilgi için bk. Düzenli ve Çukurlu, 2020: 103-107.

Defter-i Aşk, Fazıl'ın önce âşık olup sonra pişman olduğu aşk maceralarını anlattığı 438 beyitlik bir mesnevidir. Şentürk ve Kartal, "edebî hiçbir değeri olmayan eser, içerisinde bulunan mahallî unsurlar bakımından ilgi çekicidir" demektedir (2005: 455).

Hübannâme, Hindistan'dan Amerika'ya kadar birçok ülkenin erkeklerinden bahseden ve şairin onlar hakkındaki görüşlerini barındıran mesnevî nazım şekliyle yazılmış bir eserdir. Ahlakın sınırlarını zorlayan bu eser 796 beyitten ibarettir. Bedî zevkten yoksun olup mahallî hayatı çeşitli boyutlarıyla ortaya koyan bir eserdir (Şentürk ve Kartal, 2005: 457).

Zenannâme, çeşitli milletlerin kadınlarının anlatıldığı, Anadolu kadınlarının naz ve cilveden yoksun olduğu söylenip İstanbul kadınlarının övüldüğü, kadınlar hamamı ve mahalle baskını gibi bölümlerin bulunduğu 1101 beyitlik bir mesnevidir. Müstehcenliği sebebiyle Mustafa Reşit Paşa tarafından toplatılmıştır.²

Çengînâme, *Rakkasnâme* adıyla da bilinen eserde, İstanbul'daki köçeklerin isimleri sayılır. Dönemin örf ve adetlerini yansıması bakımından önemli olan bu eser dört mısralık bentlerle yazılmıştır.

Sûrnâme-i Şehriyâr, I. Abdülhamid'in şehzadeleri Mustafa ve Süleyman'ın "Bed-i Besmele" törenini anlatması ve bu türün müstakil ilk örneği kabul edilmesi bakımından önemli bir eserdir (Koç Keskin, 2010: 149-186).

2. Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme

2.1. Ebced Hesabı

Ebced hesabı, genellikle bir olayı tarihlendirmek için kullanılan ve rakamları harflerden ibaret olan bir sistemdir. Ebced kelimesi, Arapların kendi alfabelerindeki harfleri daha kolay ezberlemek için ürettikleri, anlamsız sekiz kelimedendir. (Diğer kelimeler ise sırasıyla şunlardır: Hevvez, huttı, kelemen, sa'fes, kareşet, sehaz, dazığı/dazığilen.) Arap alfabesindeki yirmi sekiz harf; birden ona kadar birer birer, ondan yüze kadar onar onar ve yüzden bine kadar yüzer yüzer sayılarak her bir harf bir rakam ile karşılanmıştır. (Pakalın, 2004: 493; Pala, 2005: 129; Uzun, 1994: 68). Bu açıdan bakılırsa her bir kelime veya cümle, bir rakamlar topluluğudur. Eskiden ebced ile konuşulabilir, şakalaşılabilir, hatta küfredilebilirdi (Pala, 2005: 438).

Tablo 1: Ebced adıyla bilinen sözcüklerin sayısal karşılıkları:

ابجد ebced	ا A, E 1	ب B, P 2	ج C, Ç 3	د D 4
هوز hüvvez	ه H 5	و V 6	ز Z 7	
حطی huttı	ح H 8	ط T 9	ی Y 10	
کلن kelemen	ك K 20	ل L 30	م M 40	ن N 50
سفس sa'fes	س S 60	ف F 70	ص S 80	س S 90
قرشت kareşet	ق K 100	ر R 200	ش Ş 300	ت T 400
سحز sehaz	س S 500	ح H 600	ذ Z 700	
دازگی dazığı	د D, Z 800	ظ Z 900	ع Ç 1000	

Ebced hesabı hakkında uydurma rivayetler de vardır. Pakalın, *Kâmûs*'tan şu bilgileri nakleder:

"Fil-asıl ebced, hevvez, huttı, kelemen, sa'fes ve kareşet ki altı neferdir. Medyen ülkesinde şahlar idi. Kelemen cümlesinin reisi yani şehinşahi idi. Bunlar Şuayp Aleyhisselam kavminden idiler. Yevm-i zillde (Medyen ve Eyke halkının helaki günü) cümlesi helak oldular. Eslâf-ı iptida kitabet-i Arabiye hurufunu bunların isimlerinin harufu adedince vaz'edip bu zaman sehaz ve dazığilen harflerine de zaferiyap olmalarıyla anlara redif eylemekle bu altı hurufa 'revâdif' itlak eylediler. Şârih der ki, Asıl ebcedin ismi Ebucad idi. Tekerrür-i huruf sebebiyle kasreylediler. Hatta 'huruf-ı ebicad' tabiri bundandır." (2004: 493).

Yukarıda görüldüğü üzere, ebced kelimelerinin, Şuayip peygamber zamanında Medyen ülkesinde yaşamış şahların isimleri veya altı şeytanın ya da hafta günlerinin adları olduğu rivayet edilmişse de hem bu konuda kesin deliller yoktur hem de kelimeler anlamsızdır. İbrani, Süryani, Grek ve Latin

² İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T5502 numaralı *Hübannâme* ve *Zenannâme* nüshasında XVIII. yüzyılın iyi bir örneği olan minyatür ve tezhibler bulunmaktadır. *Hübannâme*'de 37 adet erkek figürü, *Zenannâme*'de ise 39 adet kadın figürü bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Doğru, 2020: 727-740; İçen, 2001.

alfabesindeki harflerin de küçük farklılıklarla bu sözcükleri oluşturması (Pala, 2005: 128) bu efsanelerin uydurma olduğunun başka bir göstergesidir.

Ebced hesabı; doğum, ölüm, düğün, savaş, bina yapımı gibi birçok önemli olayın yıl olarak tarihini ortaya koymak için yapılmış ve bu uygulama bir gelenek halini almıştır. Klasik şiirimizdeki “tarih düşürme” sanatının temelinde ebced hesabı bulunmaktadır.

2.2. Tarih Düşürme

Tarih veya tarih düşürme, ebced hesabına göre harflerin toplamı, bir hadisenin meydana geldiği zamanı gösteren cümle, mısra, beyit ya da bentlerle yapılan edebi sanattır. Genellikle istenilen tarih son mısradan belirtilir. Ebced hesabının Orta Çağ’dan bu yana kullanıldığı bilinmekle beraber bir edebi sanat olarak tarih düşürmenin ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi yoktur. Bu hususta Tahirü’l-Mevlevi, Ahmet Cevdet Paşa’nın bu sanatın ilk defa H 791 yılında Hafız-ı Şirazi’nin vefatıyla kullanıldığını söylemesini eleştirmektedir. Mevlevi, Şeyh Sadi için yazılan ve vefatı olan H 691 yılını işaret eden beytin ve Abdülkadir Geylani için yazılan, H 470’de doğduğuna ve 91 yaşında H 561 yılında vefat ettiğine işarette bulunan beyitlerin -eğer sonradan bulunmuş değilseler- Cevdet Paşa’nın sözünü şüpheli gösterdiğini söyler (1994: 146).

Sivas’ın Timurlenk tarafından tahribi H 803 (خراب), İstanbul’un fethi H 857 (بلدت طيبت), Mısır’ın fethi H 923 (فاتح ممالك لعرب) vb. her ne kadar birer tarihi kelime/cümle olsalar da edebi anlamda ilk manzum tarihler XIV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış, XVIII. yüzyılda en verimli dönemine ulaşmış (Karabey, 2011: 80) ve XIX. yüzyılın başlarında Adanalı Sururi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Mevlevi, hiçbir şairin Sururi’nin seviyesine ulaşamayacağını belirtir (1994: 147). Anadolu’da ilk manzum tarih mısramı ise Fatih devri alimlerinden Hızır Bey’in söylediği rivayet edilir (Demirel, 2008: 380; Kalyon, 1998: 61-62).

2.2.1. Tarih Düşürülen Konular

Tarihler, önemli sayılabilecek olaylar için düşürülür. Bunu iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta herkes için önemli kabul edilen bir padişahın tahta çıkması, sadrazam, kaptan-ı derya ve şeyhülislam vb. atamaları, zaferler, fetihler, antlaşmalar, büyük afetler, büyük camilerin yapılması veya şehzadelerin doğumu, ölümü, düğünü gibi olaylar bulunur. İkinci grupta ise daha çok tarih düşüren birey için önem arz eden eşinin, çocuğunun vb. doğumu, ölümü, sünneti/düğünü, eserini tamamlaması, hiciv ve istihzaları konu edinen tarih manzumeleri yer alır.

2.2.2. Tarih Düşürme Çeşitleri

Tarih düşürmenin birçok çeşidi vardır. Bir tarihteki harflerin hepsi hesaba dahil edilirse “tam tarih”, sadece noktalı harfleri toplanırsa “menkut/mu’cem/mücevher/cevher/gevher/güher tarih”, sadece noktasız harfleri hesap edilirse “mühmel/sade tarih” olarak isimlendirilir. Tarih düşürme, bir edebi sanat haline gelince şairler yeteneklerini göstermek için zamanla farklı tarihler de icad etmişlerdir. Örneğin, eksik veya fazla olan rakamın bir önceki dizide söylenmesiyle oluşturulan tarihe “ta’miyeli tarih” denilmiştir. Bir beyitte iki defa söylenen tarihe “tarih-i dü-tâ”, dizide hem tarihin söylenmesi hem de harflerin toplanmasıyla aynı sonuç elde edilen tarihlere “lafzen ve manen tarih”, bilmece şeklinde söylenen tarihlere ise “lugazlı tarih” adı verilmiştir (Mevlevi, 1994: 146-149; Pakalın, 2004: 401-402; Pala, 2005: 438-439; Yakıt, 2017).³

Tarih düşürme çeşitleri üzerine farklı tasnifler yapılmıştır. Bunlardan biri olan Muharrem Mercanlıgil’in tasnifi şu şekildedir:

1. Sözcük Tarih
2. Tam Tarih
  - 2.1. Asıl Tam Tarih
  - 2.2. Katmalı Tam Tarih
  - 2.3. Dolaylı Tam Tarih
3. Bilmeceli Tarih

³ Özet olarak verdiğimiz tarih düşürme ve tarih çeşitleri hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. Yakıt, 2017.

4. Noktalı Harflerle Tarih
5. Noktasız Harflerle Tarih
6. Noktalı ve Noktasız Harflerle Tarih
7. Katmerli Tarih
  - 7.1. Düz Katmerli Tarih
  - 7.2. Düzgün Katmerli Tarih
  - 7.3. Noktalı-Noktasız Katmerli Tarih
8. Katıp Atma Yoluyla Tarih
9. Aktarmalı Tarih
10. Tarih Mısraları
11. Tarih Beyti
12. Müstezat Tarih
13. Söz ve Anlamca Tarih
14. Karışık Tarih
15. Sözle Tarih
16. Bilmece Yollu Tarih⁴ (1960: 65-90).

Konusunda yazılan en hacimli kitaplardan biri olan İsmail Yakıt'ın *Türk-İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme* adlı eserinde ise tarih düşürme çeşitleri şu şekilde tasnif edilmiştir:

A- MANEN TARİHLER

1. Kelime Tarihler
  - a) Bir Kelimeli Tarihler
  - b) Terkip Halindeki Tarihler
  - c) Kelime ve Terkip Halinde Olan Tarihlerin Tarih Manzumelerindeki Yeri
2. Tam Tarih
  - a) Asıl Tam Tarih
  - b) Katmalı Tam Tarih
  - c) Dolaylı Tam Tarih
3. Ta'miyeli Tarih
  - a) Eksik Ta'miye
  - b) Fazla Ta'miye
4. Noktalı Harflerle Tarih
  - a) Asıl Noktalı Harflerle Tarih
  - b) Ta'miyeli-Noktalı Tarihler
5. Noktasız Harflerle Tarih
  - a) Noktasız Harflerin Hesaplanmasıyla Tarih
  - b) Hiç Noktalı Harf Kullanılmadan Düşürülen Tarihler
6. Noktalı ve Noktasız Harflerle Tarih
7. Katmerli Tarihler (Dütâ-Setâ-Ratâ)
  - a) Asıl Katmerli Tarih
  - b) Beyitle Katmerli Tarih

⁴ Yazar son iki türü, "ebced dışı tarihler" olarak nitelemektedir.

- c) Noktalı-Noktasız Katmerli
- d) Katmerlinin Katmerlisi Tarih
- 8. Katıp Atma Yoluyla Tarih
- 9. Muvassal Harflerle Tarih
- 10. Mukatta'a (Kesik) Harflerle Tarih
- 11. Mükerrer Harflerle Tarih
- 12. Gayr-i Mükerrer Harflerle Tarih
- 13. Müveşşah (Tevşih, Akrostiş) Harflerle Tarih
- 14. Beyitle Tarih
- a) Her Mısraı Birer Tam Tarih Olan Beyitler
- a1) Her Mısraı Birer Tam Tarih Olan Beyitler
- a2) Her Mısraı Menkut Tarih Veren Beyitler
- b) Beytin Tamamı Sadece Bir Tarih Veren Beyitler
- b1) Beytin Tamamının Bir Tam Tarih Olması
- b2) Beytin Tamamının Menkut Bir Tarih Vermesi
- c) Müstezad Yollu Tarihler

B- LAFZEN TARİHLER

C- LAFZEN VE MANEN TARİHLER

- 1. Fazla Ta'miyeli Lafzen ve Manen Tarihler
- 2. Eksik Ta'miyeli Lafzen ve Manen Tarihler

D- KARIŞIK TARİHLER

- 1. Aktarmalı Kümelerle Tarih
- a) Birler, Onlar, Yüzler Kümelerinin Aktarılması
- b) Birleşik Formüller Yoluyla Aktarma
- c) Çok Fazla Tarih Veren Beyitler (22-30-64-80)

E- SATRANÇ USULÜ TARİH

F- MUAMMA TARİHLER

- 1. İzhar-ı Muzmer Yoluyla Tarih
- 2. Yazma Eserlerin Ferağ ve İstinsah Kayıtlarında Görülen Muamma Usulü Tarihler

G- BİLMECELİ TARİHLER (2003: 415-526)

Yukarıdaki tasniflerde de görüldüğü üzere, tarih düşürmenin çok fazla çeşidi bulunmaktadır. Fakat tasniflerdeki örnekler tek tek incelendiği halde, Enderunlu Fazıl'ın "nev-icad" dediği tarih düşürme sanatına dair bir örneğe rastlanmamıştır. Fazıl, "nev-icad" dediği için kendisinden önceki bütün tarih çeşitlerini görmüş olmalıdır fakat ondan sonra tarih manzumesi yazarlar da Fazıl'ın yöntemini kullanmamış olacak ki İsmail Yakıt'ın alanında önemli bir boşluğu dolduran, son derece ayrıntılı ve hacimli eserinde, -2016 yılına kadar uzanan örnekler yer almasına rağmen- "Fazılâne" bir örnek bulunmamaktadır.

3. Enderunlu Fazıl Divanı'nda Bulunan "Nev-icad" Tarihler

Enderunlu Fazıl Divanı'nın yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz yirmi iki nüshası bulunmaktadır.⁵ Bu başlık altında yer alan tarih metinleri, beş farklı nüshanın karşılaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Nüshaların özellikleri "Tablo 2"de verilmiştir.

⁵ Bu nüshalardan yirmi bir tanesi yazma eserdir. Çeşitli kütüphanelerde matbaa baskısı birçok nüsha bulunmaktadır. Bunlar tek nüsha kabul edilmiş olup farklı nüsha sayısı yirmi iki olarak belirtilmiştir. Ayrıca nüshalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çukurlu ve Düzenli, 2020: 287-289.

Tablo 2: Karşılaştırılan Nüshaların Özellikleri

Kısaltma	Kütüphane/Koleksiyon	Demirbaş Numarası	İstinsah Tarihi Hicri/Miladi	Yazı Stili
B	Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları	Ms.or.fol.3343 Staatsbibliothek, Berlin	1260/1844	Nesih
İ	İzmir Milli Kütüphane	1280	11 Zilkade 1227/16 Kasım 1812	Nesih
İÜ	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	NEKTY02819	29 Rebiülahir 1248/25 Eylül 1832	Rika
MA	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (Matbu)	O/253	1258/1842	Talik
T	Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı	H 906	1214/1799-1800	Nesih

Fazıl'ın eserinde toplam yüz altmış dört tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu manzumelerden dokuz tanesi daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde oluşturulmuştur. Bunun bilincinde olan şair "tarz-ı kadim üzere değil", "târîh-i nev-icadım", "tanzîri muhal", "târîh-i acîbi eyledi icâd", "tâze yol buldum" şeklinde ifadeler kullanmıştır.

Enderunlu Fazıl kendi döneminde yaşamış birçok önemli şahsiyet için tarihler düşürmüştür. Şairin tarih düşürdüğü şahsiyetlerden biri Reisülküttap Vasıf Efendi'dir (doğ. ?- öl. 1806). Bağdat'ta doğan Vasıf Efendi, kitabiyat alanında uzmanlaşmış, çeşitli kütüphanelerde görev yapmış, matbaacılıkla ilgilenmiş, mektupçuluk, haccanlık, mükaleme katipliği, vakanüvislik, defterdarlık, elçilik ve reisülküttaplık gibi görevlerde bulunmuştur. Kariyerinin zirvesi ve ölmeden önceki son görevi olan reisülküttaplığa 4 Ağustos 1805'te tayin edilmiştir. Vasıf, hastalandığı ve iş göremez bir hale geldiği için Eylül 1806'da azledilmiş, yerine Mehmed Said Galib Paşa atanmıştır (İlgürel, 2012: 535-537).

Kaynaklarda belirtildiği üzere Vasıf Efendi'nin reisülküttap vazifesine getirilme tarihi, 8 Cemaziyülevvel 1220 (4 Ağustos 1805)'dir. Fazıl'ın düşürdüğü tarihte ise H 1221 tarihi bulunmaktadır. Hicri takvime göre 1221 yılına girmek için daha yedi ay vardır. Hem vazifeye getirilme tarihinden hem de tarih manzumesinin başlığından hareketle Fazıl'ın tarihini, o sıralarda reisülküttaplık vazifesini sürdüren Vasıf Efendi'nin yeni yıl tebriki için yazdığı anlaşılmaktadır.

Fazıl, on beyitlik tarih manzumesinin ilk yedi beytinde yeni yıldan bahseder ve Vasıf Efendi'yi metheder. Yeni yılın saadetle geldiğini söyleyen şair, hicri takvimin başlangıcı olan muharrem ayı ile yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul edilen nevrusun bir arada olmasını, biri Arap diğeri Acem iki sevgilinin birbirine kavuşmasına benzetir. İlerleyen beyitlerde ise iki yeni yılı, biri Arap şeyhi diğeri Acem sultanı olan iki hükümdarın Zuhal devrinde birbiriyle alay etmesine benzetir. Fazıl, reisülküttap olan Vasıf Efendi'nin her saati mutlu olarak ve başkalarını da mutlu ederek geçirmesini, Allah'ın lütfu ile nimetlenenlerin başkasını da sevindirmesini ister. Şair, bu ifadelerle aslında kendi içinde bulunduğu zor durumu ima etmekte ve caize istemektedir. Halbuki Fazıl yanlış kapıyı çalmaktadır. Kaynaklar Vasıf Efendi'nin paraya olan düşkünlüğü yüzünden bütün işlerinde kazancı ön planda tuttuğunu, kendini sürekli parasız gibi göstermeye alıştığını, III. Selim'in bile onu fakir sanarak kolladığını ve ölümünden yaklaşık 20 yıl önce İspanya'dan getirdiği altın keselerinin ağzının bile açılmadığının terekede fark edildiğini yazarlar (İlgürel, 2012: 537).

Fazıl, manzumesinin sekizinci beytinde kendini methederek yeni yılın böyle nadir bulunan bir şair tarafından nev-icad bir tarihle tebrik edilmesi gerektiğini söyler. Tarihin nasıl hesaplanacağını ise dokuzuncu beyitte anlatır:

Âhir-i beytîñ iki lafzı dañi her lafzıñ
Evvel-i ħarfi iki vech-ile târih-nümây

Şair, beytin sonundaki iki kelimedede bulunan harflerin toplamının, murat ettiği tarihi vereceğini söyler. Şairin bahsettiği iki kelime ise “feyz-küşây”dır: Bu tür tarih düşürmeler, “terkip halindeki tarihler” başlığına dahildir.

فیض کشای

=1221 10 ی= 1 300 ش= 20 ك= 80 ض= 10 ی= 80 ف=

Fazıl, sadece terkip halindeki tarih düşürme ile yetinmemiş ve beyte kendisinin “nev-icad” dediği bir yöntemle aynı tarihi tekrar yerleştirmiştir. Bizim “Fazılâne tarih düşürme” isminin verilmesini teklif ettiğimiz bu yöntemde, tarih beytindeki her kelimenin ilk harfinin toplanmasıyla tarih bir kere daha ortaya çıkmaktadır:

Şöyle kim her şebi bir şu' le-i 'izz ü iqbāl

Sāl-i nev Vāşif-ı vālāya ola feyz-küşây [H 1221/ M 1806-1807]

(ش ك ه ش ب ش ع ا س ن و و ا ف)

6 و= 6 و= 50 ن= 60 س= 1 70 ع= 300 ش= 2 ب= 300 ش= 5 ه= 20 ك= 300 ش=

=1221 20 ك= 80 ف= 1 ا=

Fazıl'ın tarih düşürdüğü şahsiyetlerden bir diğeri, Vasıf Efendi'nin yerine gelen, kaynaklarda Mehmed Said Galib Paşa olarak belirtilen Seyyid Muhammed Galib Efendi'dir (doğ.1763-öl.1829). Osmanlı sadrazamlarından olan Galib Efendi, İstanbul'da doğmuştur. Babası Mektubi-i Sadaret-i Âli Kalemi baş halifesi Seyyid Ahmed Efendi'dir. Babası gibi çeşitli resmi vazifeler alan Galib Efendi, 1802'de Fransa ile yapılacak görüşmelere katılmak için murahhas olarak Paris'e gönderilir ve imzaladığı antlaşma ile 1798 yılından beri devam eden hukuki savaş 25 Haziran 1802'de son bulur. Bu başarısının ardından, 1803'te büyük tezkirecilğe getirilir. Ekim 1806 (Recep/Şaban 1221)'da ise Ahmed Vasıf Efendi'nin yerine reisülküttap olur (Köprülü, 1996: 329-331). Fazıl, bu görevlendirme üzerine Galib Efendi için tarih düşürmüştür.

Enderunlu Fazıl, tarih manzumelerinde görülen kadim tarz üzere, “Târîh-i Riyâset-i Seyyid Muhammed Galib Efendi” başlıklı tarih manzumesine övgü ile başlamaktadır. Riyasetin, önceki reislerden daha değerli, daha latif birinin gelmesiyle şeref bulduğu; Seyyid Muhammed'in bir merhamet madeni, âlemdeki cömertlerin içinde en cömert olanı, çok temiz ahlaklı ve şerefli bir zat olması vb. ifadeleri, şairin kaleminden çıkan övgülerdendir. Fazıl, dördüncü beyitte Galib Efendi'nin devleti ve ikbali için halis bir dua yapacağını belirtir ve devamında -teşbihler ile- devlet kademelerinde Refref'e binerek yükselmesi, düşmanlarının mağlup olması ve devran sakisinin hep onun isteği üzerine dönmesi için duada bulunur.

Fazıl, yedinci beyte geldiğinde bu “nev-icad” tarihinin “tarz-ı kadim”de yer almadığını, tanzirinin ise muhal olduğunu belirtir. Tarih beytinin ilk mısraında, hesaplamının nasıl yapılacağını anlatır:

“Birin zabt u birin tarh et hürūfuñ tām olur târiḥ”

Daha önce de değinildiği gibi, tarih düşürme üzerine yazılan eserleri incelediğimizde Fazıl'dan önce ve sonra tarih düşürenlerin bu yöntemi kullandığına dair bir ize rastlamadık. Şiirin son dizesinde yer alan ilk harften başlanarak birinin ebced değeri hesaplanmakta, bir sonraki ise atlanmaktadır. İlk harften başlamanın ipucu, ilk mısra da gizlidir. Fazıl “birin zabt (tut), birin tarh et (at)” diyerek ilk harfin hesaplanıp sonrakinin hesaplanmaması yöntemiyle sonuca ulaşılaçağa işaret eder. Böylece H 1221 tarihi elde edilir:

Birin zabt u birin tarh et hürūfuñ tām olur târiḥ

Muḥammed Ġālibā hālā re 'īs-i bāb-ı āşafdır [H 1221/M 1806-1807]

محمد غالباً حالاً رئيس باب أصفدر

(م م غ ل ا ا ا ی ب ب ص د)

10 ی= 1 1 1 1 30 ل= 1000 غ= 40 م= 40 م=

=1221 4 د= 90 ص= 2 ب= 2 ب=

Yukarıdaki tarih beytinde Fazıl, tarihin nasıl hesaplanacağını söyledikten sonra "tam olur tarih" cümlesini de kullanmaktadır. "Tam tarih", aslında bir tarih çeşididir. Yakıt, "Bir tarih mısraının bütün harfleri ebced alfabesindeki sayı değerlerine göre toplandığında ortaya çıkan yekün, hadise yılını veren bir sayı ise bu tür tarihlere 'tam tarih' veya eski tabirle 'tarih-i tam' denir." demektedir (2017: 423). Halbuki yukarıdaki örnekte, bütün harfler toplanmamaktadır. Sonraki örneklerde de görüleceği üzere Fazıl, "tam tarih" ibaresini, tarih sayısının eksik veya fazla çıkmaması manasına gelecek şekilde de kullanmaktadır.

Enderunlu Fazıl, Morali Süleyman Penah Efendi'nin oğlu olan, mektubi defteri, rikab defteri, tersane emini, nişancı, çavuşbaşı, sadaret kethüdası vb. görevlerde bulunan Morevi Osman Efendi'nin ikinci defa defterdar olması üzerine de bir tarih düşürmüştür. Osman Efendi, Recep 1221/Eylül-Ekim 1806'da ikinci defa defterdar olup beş ay sonra azledilmiştir. 11 Ramazan 1232/25 Temmuz 1817'de vefat eden Osman Efendi'nin, vakur, zeki, hesap işlerini iyi bilen biri olduğu bildirilir (Mehmet Süreyya, 1996: 1291). Diğer tarih manzumelerinde olduğu gibi bu tarih manzumesinde de ilk beyitlerde çeşitli benzetmelerle memduh övülmüş ve kendisine hayır dualar edilmiştir. Manzumenin üçüncü beytinde Osman Efendi'nin ikinci defa aynı göreve geldiğine değinilmiş, dördüncü beytinde ise Fazıl, bu "acıb" tarihi yeni icad ettiğini, zeki/akıllı kişilerin bununla imtihan edilse seza olacağını ifade etmiştir. Fazıl, manzumenin son beytinin ilk mısraında, hesabın nasıl yapılacağı söyler:

Birin tarh u birin 'add et ħurūfuñ tām tārīhin

Yukarıdaki örneklerin ilkinde, tarih beytindeki bütün kelimelerin sadece ilk harflerinin hesaplanarak tarih bulunması; ikinci örnekte ise tarih mısraındaki bütün harflerin önce ilkinin hesaplanıp ikincisinin atılarak tarih bulunması istenmişti. Bu örnekte ise -öncekinin aksine- tarih mısraındaki ilk harf atılıp ikinci harf hesaplanarak murat edilen tarih ortaya çıkmaktadır. Şairin, tarihin bu şekilde ortaya çıkacağına dair bir işareti vardır: Önceki örneğin aksine tarih mısraı "birin tarh (at), birin add (say)" şeklinde başlamaktadır. Fazıl, kendi icat ettiği tarih türünün üç farklı kullanımını göstermiştir:

Mü'eyyed ola tek 'Oşmān Efendi oldu defterdār [H 1221/ M 1806-1807]

مؤید اوله تک عثمان افندی اولدی دفتردار

(و د و ه ك ث ا ا ن ی و د د ت د ر)

و = 6 د = 4 و = 6 ه = 5 ك = 20 ث = 50 ا = 1 ا = 1 ن = 50 ی = 10 و = 6 د = 4
د = 4 ت = 400 د = 4 ر = 200 = 1221

Fazıl, Çavuşbaşı Memiş Paşa ve Arnavut Memiş Paşa unvanlarıyla da bilinen II. Mahmud dönemi sadrazamlarından Memiş Paşa için de bir tarih düşürmüştür. İstanbul'da çıkan isyan sonucu öldürülen Alemdar Mustafa Paşa yerine sadrazam olan Memiş Paşa, 28 Ramazan 1223 (17 Kasım 1808) tarihinde vezirlikle sadaret kaymakamlığı görevine atanır. 3 Şevval 1223 (22 Kasım 1808)'te mühr-i humayunu alarak sadrazam olur. Toplam bir ay dokuz gün sadrazamlık yapabilen Memiş Paşa, 14 Zilkade 1223 (1 Ocak 1809) tarihinde azledilir. Kaynaklar kendisinden, işleri idare etmekten aciz, yumuşak, faydası da zararı da olmayan biri olarak söz eder (Mehmet Süreyya, 1996: 1085).

Dokuz beyitlik tarih manzumesinin son beytinde Fazıl, yine tarih mısraındaki bir harfin atılıp birinin hesaplanarak sonuca ulaşılabileceğini söyler. İlk harfin mi yoksa ikinci harfin mi ilk hesaba alınacağına dair verdiği ipucu, ilk mısraıda gizlidir. Mısra "birin add (say), birin tarh et (at)" şeklinde başladığı için ilk harf hesaba katılıp diğeri atılarak sonuca ulaşılır:

Birin 'add ü birin tarh et ħurūfuñ tām tārīhin

Ziyā verdi yegāne şadr-ı vālāya Memiş Pāşā [H 1223/ M 1808-1809]

ضیا ویردی یگانه صدر والایه ممش پاشا

(ض ا ی د ی ا ه د و ی م ش ا ل)

$$\begin{aligned} & \text{ض} = 800 \quad \text{ا} = 1 \quad \text{ى} = 10 \quad \text{د} = 4 \quad \text{ى} = 10 \quad \text{ا} = 1 \quad \text{ه} = 5 \quad \text{د} = 4 \quad \text{و} = 6 \quad \text{ى} = 10 \\ & \text{م} = 40 \quad \text{ش} = 300 \quad \text{ا} = 1 \quad \text{ا} = 1 \quad \text{ل} = 30 \quad \quad \quad = 1223 \end{aligned}$$

Fazıl'ın tarih düşürdüğü şahıslardan bir diğeri Yusuf Ağa'dır. Yusuf Ağa, Girit'te doğmuş, mühürdarlık, hazinedarlık ve kethüdalık gibi görevlerde bulunmuştur. Hem darphane emini hem Esmâ Sultan'ın kethüdası (H 1201/M 1786) olan Yusuf Ağa, H 1203/M 1789 yılında III. Selim tarafından Valide Sultan Mihrişah'ın kethüdalığına getirilmiş ve Mihrişah Sultan ölünceye kadar bu görevde kalmıştır (H 1220/M 1805). Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim tahttan indirilip IV. Mustafa tahta çıkınca, Bursa'da namaz kılariken başı vurulup İstanbul'a getirilmiş ve malları yağma edilmiştir. Yusuf Ağa'nın zengin, hayrı seven, nüktedan olduğu bilinmektedir. Kendisinden yadigâr kalan kütüphane, cami, mektep ve çeşmeler vardır (e-kaynak).

Fazıl'ın Yusuf Ağa için düşüğü tarih, Reisülküttap Vasıf Efendi'ye sunduğu tarihe çok benzemektedir. Her şeyden önce, ikisi de H 1221 yılını tebrik için sunulmuştur. İkisinde de hem muharrem'in hem nevruzun beraber gelmesi, birinin Arap diğeri'nin Acem olması manaları işlenmiştir. Bu tarihte, bu iki Arap ve Acem çocuğunun doğması ve "berdül-acûz"un bunlara dayelik ettiği hayalleri kurulmuştur. Berdül-acûz, kocakarı soğukları da denilen, 11-17 Mart tarihlerini kapsayan oldukça soğuk bir dönemdir. Bu soğuklar, o yıl hicri takvime göre 1 Muharrem 1221, miladi takvime göre 21 Mart 1806'da başlamıştır. Fazıl, "berdül-acûz" un dayelik etmesi teşbihini, sonraki beyitlerde anlatacaklarına basamak yapmak için seçmiştir. Çünkü yeni yıl hayrıyla, bereketiyle gelmiştir fakat ona dayelik yapan kocakarı soğuklarının çetin, zor günleridir. Yeni yıl, cihana hayırlı bir adım atarak cihanı süslemiştir fakat Fazıl'ın bahtı bundan habersiz, eli boş, gönlü sarhoştur. Fazıl, arifane bir tavırla halini daha fazla anlatmadan sözlerini tekrar Yusuf Ağa'ya getirerek onun saadet ile tevfiik ile var olmasını, Allah'ın yeni yılı, ona mübarek etmesini temenni eder.

Son beytin ilk mısraında tarihi bulabilmek için gereken şifreyi söyleyen Fazıl, bu defa öncekilerden farklı bir yöntem kullanmıştır: Tarih, ikinci mısradaki altı kelimenin içindedir ve her bir kelimenin sadece ilk harfleri hesaplanmalıdır:

Alınca her sözünden harf-i evvel bül-^ç aceb **Fâzıl**

Bu târihim *zafer-sâlim ne ra^ç nâ Yūsuf Ağāya* [H 1221/ M 1806-1807]

بو تاريخم ظفر سالم نه رعنا يوسف اغايه

$$\text{ظ} = 900 \quad \text{س} = 60 \quad \text{ن} = 50 \quad \text{ر} = 200 \quad \text{ى} = 10 \quad \text{ا} = 1 \quad = 1221$$

Fazıl'ın hakkında tarih manzumesi yazdığı şahıslardan biri de Mehmed Ragıb Efendi (Paşa)'dır. Kendisi de şair olan Mehmed Ragıb Paşa (H 1166-1244/M 1751-1828) Şam'da doğmuş, eğitimi tamamlandıktan sonra İstanbul'a gelerek Divan-ı Hümayun kaleminde, Baruthane Nazırlığı'nda çalışmıştır. Sefir olarak Fransa ve İran'a gitmiş, H 1222/M 1807'de Rikab-ı Hümayun kethüdası olmuştur. Ragıb Paşa, birkaç farklı görevde daha bulunduktan sonra H 1244/M 1828 yılında vefat etmiştir (Erdoğan, 2014).

Fazıl, Ragıb Efendi'nin kethüdalığını tebrik etmek için yazdığı sekiz beyitlik manzumenin ilk beş beytini onu methetmeye ayırmıştır. Fazıl, onun, devletin ikbali için bir ay gibi parladığını, yüce bir şahsiyete sahip olup önde gelen kişilerden olduğunu, bütün gayesinin memleketin sıkıntılarını çözmek olduğunu belirtir. Onun Asaf'a benzeyen bilgili kişiliğinden, Babıalı'ye girmesiyle oranın bir kerem dergâhı haline geldiğinden bahseder. Ragıb Efendi'nin hatalardan muhafaza olması ve Allah'ın her zaman ona yardım etmesi için dua ettikten sonra kendisinin samimiyetle, iyilikler isteyerek hayırlar getirecek bir tarih yazdığını söyler.

Manzumenin yedinci beytinde Fazıl, şairlerin hep eski yöntemlerle tarih düşürdüğünü, kendisinin ise yeni bir yol bulduğunu, yeni bir tarih çeşidi icat ettiğini belirtir. Tarih beytinin ilk mısraındaki yöntemi şöyle tarif eder:

Harf-i evvel ^ç add ü şānī tarhla târiḥ-i tām

Fazıl, son mısradaki harflerin ilkinin hesap edip ikincisini atarak tarihin bulunabileceğini belirtir ancak -daha önce bahsi geçtiği gibi- buna da tam tarih der. Şairin burada "tam tarih" ifadesini bir

terim olarak değil, eksik ya da fazla olmaksızın tarihin tam çıktığını belirtmek için kullandığını düşünmek gerekir:

Bābda Rāgīb Efendi kethüdā-yı şāhdır [H 1222/ M 1807-1808]

بابده راغب افندی کتخدا ی شاهد

(ب ب ه ا ب ف د ك خ اش ه ر)

ب= 2 ب= 2 ه= 5 ا= 1 ب= 2 ف= 80 د= 4 ك= 20 خ= 600

ا= 1 ش= 300 ه= 5 ر= 200 = 1222

Fazıl'ın tarih düşürdüğü diğer bir kişi ise hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi sahibi olamadığımız fakat şiirde "Ömer Ağa'nın kızı, İsmail Beğ'in zevcesi, vezir hanedanından olan" şeklinde anlatılan Hatice Hanım'dır. Onun temiz, iffetli olduğunu söyleyen Fazıl, "tâze gül-i handân" diyerek Hatice Hanım'ın yaşının genç oluşunu ifade etmek istemiş olmalıdır. Manzumenin dördüncü beytinde "lafzi/sözcük tarih" ile "erişdi sene" ibaresiyle vefat tarihinin H 1223 olduğunu söyler. Son beyitte ise her kelimenin ilk harfinin hesap edilmesiyle istenilen tarihin ortaya çıkacağını bildirir:

Fâzılâ evvel-i elfâzla yaz târih'in

Vâsıl oldu harem-i Hâkka Hâdice Hânım [H 1223/M 1808-1809]

(و ا ح ح خ خ)

و= 6 ا= 1 ح= 8 ح= 8 خ= 600 خ= 600 = 1223

Nev-icad tarihle yazılan vefat tarihlerinden bir diğeri ise asıl adı Mustafa Nazif olup Enderun'da yetişen mabeynci, humbarahane nazırı, şehremini gibi görevlerde bulunan (Erdoğan, 2014) Nazif Efendi'nin kızı Zeynep Hanım için yazılandır. Fazıl, daha "nev-hilâl" iken, henüz "meyve vermemiş bir fidan" ve "gülmemiş açılmamış bir gonca" iken toprağa düştüğünü söyleyerek çok erken yaşlarda vefat ettiğine işaret eder. Fazıl, babasının eski kethüda olduğunu, Zeynep Hanım'ın vefatıyla annesinin ve dadısının kan ağladığını, gaddar dünyanın zulmünün böyle olduğunu, sabır ve tahammülden başka çarenin bulunmadığını, herkesin topraktan yoğrulduğu için tekrar toprağa döneceğini söyler ve bir Fatiha okumamızı ister.

Fazıl, manzumenin altıncı beytinde nev-icad bir tarih yazdığını, beyitte yer alan her kelimenin ilk harfinin hesap edilmesiyle tarihin ortaya çıkacağını söyler:

Harf-i evvel her kelâmında bu beytiñ **Fâzılâ**

İşte târih-i nev-icadımdırır hem-pâyesi

Rûhuna biñ rahmet olsun âh Zeyneb Hânımıñ

Rûh-ı pâki oldu ebkâr-ı cinân pîrâyesi [H 1220/ M 1805-1806]

(ر ب ر ا ز خ ر پ ا ا ج پ)

ر= 200 ب= 2 ر= 200 ا= 1 ا= 1 ز= 7 خ= 600 ر= 200

پ= 2 ا= 1 ا= 1 ج= 3 پ= 2=1220

"Târîh-i Muvakkithâne" başlıklı manzume, Bostancıbaşı Şakir Hasan Efendi'nin yaptırdığı eser için yazılır. Osmanlı Devleti'nde bostancıbaşılık önemli bir mevkidir. Bostancıbaşılı, İstanbul'un büyük bir bölümünün güvenliğinden sorumludurlar. Sarayda hükümdardan sonra sakal bırakma yetkisine sahip tek kişidir. Veziriazamlığa kadar yükselen bostancıbaşılı bile bulunmaktadır (Özcan, 1992: 308-309).

III. Selim'in Bostancıbaşısı Şakir Efendi hakkında araştırmalarda bulunan İnce şunları söylemektedir:

"Bostancıbaşı Şakir Efendi, Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın oğlu olup babasının vefatından sonra maddi sıkıntıya düşmüştü. Bazı baba dostları sayesinde padişahın ata biniş törenlerinde vazifeli olan rakkasların başına amir tayin edildi. Bir süre sonra haseki ağa oldu, daha sonra da

bostancıbaşı tayin edildi. Asiler bostancıbaşının isyanından önce birkaç kez boğaz kalelerine gelip gitmesinden dolayı kendilerine Nizam-ı Cedid elbisesi giydirilmesi teşebbüsünden onu sorumlu tutuyorlardı. Adı bu nedenle öldürülmesi istenilen şahısların listesinde yer alıyordu. Sarayda idam edilerek, kesik başı At Meydanı'na gönderildi. Doğan 2001: 39; Ubeydullah Kuşmani 2007: 57, 119; Ahmed Asım Tarihsiz, Cilt II: 31; Ahmed Cevdet Paşa 1303, Cilt VIII: 137; Mehmed Süreyya 1996, Cilt V:1564.” (2008: 296)

Fazıl, ilk iki beyitte muvakkithaneden ve onu yaptıran Şakir Ağa'dan bahsettikten sonra üçüncü beyitte dua eder. Dördüncü beyitte yazdığı tarihi, hem tam tarih hem de nev-icad olarak niteler. Son beyitte ise şifreyi söyler:

Bir harfi bizden yanadır bir harfi at bigânedir

Bu nev-muvakkit-hânedir nîkû raşadgâh-ı felek [H 1221/ M 1806-1807]

Fazıl, “bir harfi bizden yanadır” diyerek harflerden ilkinin hesaplanmasını, “bir harfi at bigânedir” diyerek sonrakinin de hesap dışı kalmasını ister.

بو نو موقت خانه در نیکو رصدگاه فلک

(ب ن م ق خ ن د ن ک ر د ا ف ک)

ب = 20 ک = 50 ن = 4 د = 50 ن = 600 خ = 100 ق = 40 م = 50 ن = 2 ب =

ر = 1221 = 20 ک = 80 ف = 1 ا = 4 د = 200 ر =

Sonuç ve Öneriler

Hemen her alfabedeki harflerin çok eskiden beri rakam olarak birer karşılığının bulunduğu, harflerin rakam yerine de kullanılabildiği bilinmektedir. Ortaya çıkışına dair birbirinden farklı birçok rivayet olan “Ebcad hesabı”, daha çok Müslüman milletler arasında kullanılan ve Arap alfabesinin ebced tertibine dayanan rakamlar ve hesap sistemidir. Arap alfabesindeki harflerin bir araya gelmesiyle oluşan kelimeler ve cümlelerle hesaplar yapılmış ve hesaplamalar tasavvuf, astroloji, astronomi, edebiyat ve mimarlık gibi birçok alanda kullanılmıştır. Bunun sonucunda edebî alanda estetik bir kaygıyı da gözeterek “tarih düşürme” sanatı ortaya çıkmıştır.

Klasik Türk edebiyatında sıkça kullanılan tarih düşürmeler, kimi zaman muamma, lugaz ve bilmece ile içi içe geçmiştir. Sanatını ortaya koymak, kabiliyetini göstermek isteyen şairler birbirinden farklı tarih düşürme çeşitleri icat etmişlerdir. XVIII. yüzyıl Osmanlı şiiri temsilcilerinden olan Enderunlu Fazıl da yeni tarih düşürme türleri icat etmiştir. Bunu, “tarz-ı kadîm üzere değil”, “târîh-i nev-îcâdim”, “tanzîri muhal”, “târîh-i acîbi eyledi îcâd”, “tâze yol buldum” gibi ifadelerle dile getiren Fazıl’dan sonra da -bizim ‘Fazılâne tarih düşürme’ ismininin verilmesini teklif ettiğimiz-bu türün kullanımına örnek bulunamamıştır.

Fazıl, *Divan*’ında yer alan yüz altmış dört tarih manzumesinden dokuz tanesini kendi geliştirdiği yöntemle, dört farklı hesaplama türüyle ortaya koymuştur. Bunlar; tarih beytindeki her kelimenin sadece ilk harfi hesaplanarak bulunan tarih, tarih mısraındaki her kelimenin sadece ilk harfi hesaplanarak bulunan tarih, tarih mısraındaki ilk harften başlanarak ilkinin hesaplanıp sonrakinin hesaplanmaması yöntemiyle bulunan tarih, tarih mısraındaki ilk harften başlanarak ilkinin hesaplanmayıp sonrakinin hesaplanması yöntemiyle bulunan tarihtir. Böylece Fazıl’ın yenilik ve orijinallik arayışı içinde olan ve tarih düşürmede oldukça başarılı bir şair olduğu görülmüştür.

Kaynakça

Ayverdi, İ. (2011). *Kubbealtı Lügati*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Çetin, A. (2015). “Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri”, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 1417-1439.

Çukurlu, T. ve Düzenli, M.B. (2020). “Enderunlu Fazıl Divanı’nın Nüshalarının Tanıtımı”, 7. *Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Kongre Tam Metin Kitabı*, 24-26 Ocak 2020, Şanlıurfa, 287-289.

Demirel, Ş. (2008). Antep’li Ayni Divanı’ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, Volume 3/4, 372-398.

- Doğru, M.H. (2020). "İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi T5502 Numaralı Hubanname ve Zenanname Minyatürlü Yazmasında Çiçek", *IV. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, 727-740.
- Düzenli, M.B. ve Çukurlu, T. (2020). "Enderunlu Fazıl Divanı'nda Yer Alan Nazım Şekillerinin Değerlendirilmesi", *7. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Kongre Tam Metin Kitabı*, 24-26 Ocak 2020, Şanlıurfa, 103-107.
- Düzenli, M.B. (2018). Enderunlu Fazıl'ın III. Selim Mersiyesi (İnceleme-Metin). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 39, 19-37.
- Enderunlu Fazıl (1990). *Büyük Türk Klasikleri*. (124-125). Ankara: Ötüken Neşriyat,
- Enderunlu Fazıl. *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY02819.
- Enderunlu Fazıl. *Dîvân-ı Fâzıl*. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (Staatsbibliothek, Berlin), No. Ms.or.fol.3343.
- Enderunlu Fazıl. *Dîvân*. İzmir Milli Kütüphane, No. 1280.
- Enderunlu Fazıl. *Dîvân*. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı, Demirbaş No. H. 906.
- Enderunlu Fazıl. *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî* (MATBU). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, No. O/253.
- Erdoğan, M. (2014). Nazif Mustafa. *TEİS*. Erişim Tarihi: 24.12.2020, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nazif-mustafa>
- Erdoğan, M. (2014). Mehmet Ragıp Paşa. *TEİS*. Erişim Tarihi: 20.12.2020, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ragib-mehmed-ragib-pasa>
- Fatin Davud Efendi. *Hâtimetü'l-Eş'âr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Rauf Yekta Bölümü No. 310. (haz. Ömer Çiftçi). Erişim Tarihi: 16.12.2020, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf?0>
- Gibb, E.J.W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi I-V*. Ali Çavuşoğlu (çev.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hakverdioğlu, M. (2019). *Ebced Çözümlenmeleri ile Faiz Efendi-Şakir Bey Mecmuasından Lale Devri Tarih Manzumeleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- İçen, S. (2001). *Hûbânname ve Zenânname'de Metin-Resim İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlgürel, M. (2012). "Vasıf Ahmed Efendi", *DİA*, (c. 42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnce, Y. (2008). Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Cihat Özönder'in Anısına*, Ankara, 281-308.
- Kalyon, F. (1998). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Belagat-ı Osmaniyye'si Transkripsiyonlu Metin-İndeks (s. 101-203)*. Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabey, T. (2011). Tarih Düşürme, *DİA*, (c. 40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kesik, B. (2014). Enderunlu Fazıl (Hüseyin) Bey. *TEİS*. Erişim Tarihi: 10.12.2020, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fazil-enderunlu-fazil-huseyin-bey>
- Koç Keskin, N. (2010). [I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'i Besmele Törenini Anlatan Enderunlu Fazıl'ın Surname-i Şehriyar'ı Üzerine](#). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, 149-186.
- Koç, M. (2008). Fazıl (Enderunlu). *Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. (c. 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Koçu, R.E. (1971). Fazıl Bey, Fazıl Divanı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. (c. 11). İstanbul: Koçu Yayınları.
- Köprülü, O.F. (1996). Galib Paşa, Mehmed Said. *DİA*, (c. 13). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçük, S. (1995). Enderunlu Fazıl. *DİA*, (c. 11). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mehmet Süreyya (1996). *Sicill-i Osmânî*. (c. 1-6), (haz. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Mercanlıgil, M. (1960). *Ebced Hesabı*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Özcan, A. (1992). Bostancı. *DİA*, (c. 6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: MEB Yayınları.
- Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şemseddin Sami (1996). *Kâmusu'l-A'lâm*. (c. 6), Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Şentürk, A.A. ve Kartal, A. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tahirü'l-Mevlevi (1994). *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Unat, F.R. (1974). *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzun, M.İ. (1994). Ebced. *DİA*, (c. 10), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yakıt, İ. (2017). *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yöntem, A.C. (1977). Fazıl. *MEB İslam Ansiklopedisi*, (c. 4), İstanbul: MEB Yayınları.
- e-kaynak. http://www.yusufaga.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3 Erişim Tarihi: 27.12.2020.

TARİH MANZUMELERİNİN EDİSYON KRİTİK VE TRANSKRİPSİYONLU METİNLERİ⁶

1

TÂRİH-İ SÂL-İ CEDİD BE-RE 'İSÜ'L-KÜTTÂB VÂŞİF EFENDİ

Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün

. . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . - -

- 1 Bârekallâh zihî sâl-i sa' âdet-pîrây
Ki kırân eyledi anda iki mâh-ı zîbây
- 2 Ğurre-i mâh-ı muharremle hilâl-i nevrüz
Oldu bu sâlde birden ikisi çehre-nümây
- 3 Biri mahbûb-ı ' Arabdır biri şüh-ı ' Acemî
Oldular birbirine bu sene vuşlat-ârây
- 4 Birisi şeyh-i ' Arabdır biri sultân-ı ' Acem

⁶ B: Berlin Nüshası; İ: İzmir Nüshası; İÜ: İstanbul Üniversitesi Nüshası; MA: Matbu Nüsha; T: Topkapı Sarayı Nüshasıdır.

¹ B 143a, İ 155b, İÜ 167a, MA 17, T -

Târîh-i Sâl-i Cedid Be-Re 'İsü'l-Küttâb Vâşif Efendi İÜ, MA: Târîh-i Sâl-i Cedid B; Târîh-i Sâl-i Cedid Vâşif Efendi İ, B

² b sâlde B, MA: sâlden İ, İÜ

- Birbiriyle ede devr-i Zühālīde alāy
- 5 Evliyā-yı ni' ama luṭf-ı Ḥudāvendī ile
Ola ferḥunde bu nev-sāle-i beḥcet-efzāy
- 6 Bā-ḥuşuş Vāşıf Efendi ki re 'īsü'l-küttāb
Ola her sâ'ati ol zâta meserret-baḥşây
- 7 Ola devlet ile dâ'im nice eyyām u şuhūr
Dergehinde ola elṭāf-ı Ḥudā ḡam-fersây
- 8 Böyle târiḥ-i nev-icād ile tebrīk etsin
Fâzılâ sāl-i cedīdi ḡalem-i nādire-sây
- 9 Âhir-i beytiñ iki lafzı daḥi her lafzıñ
Evvel-i ḥarfi iki vech-ile târiḥ-nümāy
- 10 Şöyle kim her şebi bir şu'le-i 'izz ü iḡbāl
Sāl-i nev Vāşıf-ı vālāya ola feyz-küşây [H 1221/ M 1806-1807]

2

TÂRİḤ-İ RİYĀSET-İ SEYYİD MUḤAMMED ĠĀLİB EFENDİ

Mefā'îlün / Mefā'îlün / Mefā'îlün / Mefā'îlün

. --- / . --- / . --- / . ---

- 1 Yine şadr-ı riyāset öyle bir zātla müşerrefdir
Re 'īsān-ı selefden ḡadri 'ālī zāti elṭāfdir
- 2 Merāhim kânı es-Seyyid Muḥammed ol kerem-pirā
'Aceb pākīze ṭıynet şāf cevher zāt-ı eşrefdir
- 3 Kerem-kārān-ı devrāniñ seḥā-yı desti el-kışşa
Mekārimde yed-i ṭulāsına yek-rūze maşrafdir
- 4 Ḥulūş-ile beḡā-yı devlet ü iḡbāline **Fâzıl**
Du'āya başla kim merdān-ı bāṭın işte şaf şafdir
- 5 'Adū maḡlūbu olsun Ḥāzret-i Ġālib Efendiniñ
Semend-i cāh-ı devlet zīr-i iḡbālinde Refrefdir
- 6 Murādıñ üzre devr etsin efendim sākî-i devrān
Zamāne meclis-i iḡbāline peymāne-der-kefdir
- 7 Degil ṭarz-ı ḡadīm üzre bu târiḥ-i nev-icādım

^{6b} Vāşıf Efendi ki İÜ: Vāşıf Efendi-i B, İ, MA

^{7a} eyyām u şuhūr İ, İÜ, MA: a' vām-ı şuhūr B

^{8b} nādire-sây İ, İÜ: nādire-zây B, MA

² B 160a, İ 153b, İÜ 165b, MA - , T -

Târiḥ-i Riyāset-i Seyyid Muḥammed Ġālib Efendi İÜ: Târiḥ-i Riyāset-i Ġālib Efendi İ; Târiḥ-i Riyāset-i Muḥammed Ġālib Efendi B

^{4a} beḡā-yı devlet B, İ: du'ā-yı devlet İÜ

^{5b} iḡbālinde B: iḡbāline İ, İÜ

^{6a} devrān İ, İÜ: eyyām B

Ki tanzîri muhâl-i mu'ciz-i tab'-ı mükellefdir

- 8 Birin zabt u birin tarh et hurûfuñ tām olur târiḥ
Muḥammed Ğālibā hālā re'īs-i bāb-ı āşafdır

[H 1221/M 1806-1807]

3

TÂRİḤ-İ MESNED-İ İSTİFÂ MOREVÎ 'OŞMÂN EFENDİ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

. . . . / . . . . / . . . . / . . . .

- 1 Efendim meclis-i iqbālîne çerh ola sāgar-dār
Ola Mirriḥi ammā sine-i a' dāya ḥançer-dār
- 2 Saña feyz-i İlahî şöyle dā'im hem-' inān olsun
Semend-i cāhiña her ḥaṭvede tevfiḳ ola serdār
- 3 Tūlū' etdiñ maḳām-ı defteriden def' a-ı sâni
'Aṭâdır pişgâhında şafâdan oldu micmerdār
- 4 Bu târiḥ-i 'acibi eyledi icād-ı nev **Fâzıl**
Sezâdır imtiḥân olsa bunuñla 'aql-ı cevher-dār
- 5 Birin tarh u birin 'add et hurûfuñ tām târiḥin
Mü'eyyed ola tek 'Oşmân Efendi oldu defterdār

[H 1221/ M 1806-1807]

4

TÂRİḤ-İ ŞADÂRET-İ MEMİŞ PÂŞÂ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

. . . . / . . . . / . . . . / . . . .

- 1 Felek şimden gerü bir hoşca devrân eylesin peydâ
Şadâretde ziyâ-i dîn ü devletdir Memiş Pâşâ
- 2 Nuhüsât-ı Zuḥal encâma erdi müjdeler olsun
Kevâkib döndü iqbâl-i su' udât üstüne hālā
- 3 Meger rûz-nâme-i eyyâma ḥâtem başdı şah çekdi
Cenâb-ı ḥâmil-i mihr-i hümâyün-ı cihân-ārâ
- 4 Bi-ḥamdillâh nefes verdi o düstür-ı kerâmetkâr
Cihândan âteş-i şûr u şeri Ḥaḳḳ eyledi itfâ
- 5 Hülûsuyla süyûf-ı ehl-i fetret der-niyâm oldu

³ B 155a, İ 156a, İÜ 167b, MA 30, T -

Târîḥ-i Mesned-i İstifâ Morevî 'Oşmân Efendi İÜ: Târîḥ-i Tebrîk-i Defteri B; Târîḥ-i Defteri-i Şıkk-ı Evvel 'Oşmân Efendi İ, MA

²b serdâr B, MA: yâr İÜ; İ -

³b micmerdâr B, MA: serdâr İ, İÜ

⁴b cevher-dâr B, MA: micmer-dâr İ, İÜ

⁴ B 157b, İ 143b, İÜ 177a, MA -, T -

B'de derkenardadır. Bütün nüshalardaki başlıklar aynıdır.

- Mübârek maqdemiyile hep başıldı fitne vü gavgâ
- 6 Şalâhıyla şerî' at şaltanat emn ü emân buldu
Selâmetle hayât-ı tâze buldu 'âlem-i dünyâ
- 7 Hemîşe sâyesinde halk-ı 'âlem ola âsüde
Muvaffâk eyleye cümle umûrunda anı Mevlâ
- 8 Şad u deh 'arz-ı târih eylemek **Fâzıl** rüsûmumdur
Husûşâ böyle bir şadr-ı mu' azzam âşaf-ı vâlâ
- 9 Birin 'add ü birin tarh et hurûfuñ tām târih'in
Ziyâ verdi yegâne şadr-ı vâlâya Memiş Pâşâ [H 1223/ M 1808-1809]

5

TÂRİH-İ SÂL-İ CEDİD BE-KETHÜDÂ-YI VÂLİDE YÛSUF AĞA

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

. --- / . --- / . --- / . ---

- 1 Mübârek ola bu sâl-i cedîdîñ ey felek-pâye
Ki her şubhında şalsın üstüne tevfiğ-i Hâk sâye
- 2 Muharrem guresiyle maqdem-i nevrüz-ı sultânî
İki tıfl-ı mübârekdir yeñiden doğdu dünyâya
- 3 Muharrem bir 'Arab-zâde 'Acem oğlanıdır nevrüz
Meger berdü'l-'acüz olmuş doğarken bunlara dâye
- 4 'Aceb sâl-i mübârek gurredir devletli sultânım
Cihâna tal'at-ı hayrû'l-ğudûmu verdi pîrâye
- 5 Baña lâkin mübârek şöyle bir demde kudûm etdi
Gönül ser-mest-i hayret baht-ı hufte dest-i bî-mâye
- 6 Efendim sen hemân devlet ile tevfiğ ile sağ ol
Hudâ sâl-i mübârek eylesin sen zât-ı vâlâya
- 7 Alınca her sözüñden harf-i evvel bül-'aceb **Fâzıl**
Bu târihim *zafer-sâlim ne ra'nâ Yûsuf Ağaya* [H 1221/ M 1806-1807]

6

⁶a emân buldu B, İ: emân oldu İÜ⁵ B 154a, İ 157a, İÜ 179b, MA 18, T -

Tarih-i Sâl-i Cedid Be-Kethüda-yı Valide Yusuf Ağa İ, İÜ, MA: Tarih-i Sâl-i Cedid B

²a maqdem-i B, İ, MA: tal'at-ı İÜ⁶a tevfiğ ile İ, İÜ, MA: tevfiğle B⁷b Bu tarihim B, İ: Bu tarih-i İÜ / zafer-sâlim İÜ: zafer-i sâl İ, MA; zafer-i sâli B

TĀRĪḤ-İ KETHÜDĀ-YI ŞADR-I ‘ĀLĪ ŞÜDEN-İ RĀĞĪB EFENDİ

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

- 1 Tal‘ at-ı iḳbāli burc-ı devlete bir mähdir
Ḥabbezā mäh-ı ziyā-baḥşā-yı ehl-i cāhdır
- 2 Ḥāzret-i Rāğīb Efendi kethüdā-yı salṭānat
Revnaḳ-ı aḣḣāb-ı devlet zāt-ı ‘ālī-cāhdır
- 3 Lem‘ a-yı endīşesi müşkil-küşā-yı memleket
Āşaf-ı dānā gibi şāḣib-dil-i āgāhdır
- 4 Āleme āndırdı elṭāf-ı zamān-ı Rāğıbı
Maḳdemiyle bāb-ı ‘ālī bir kerem dergāhdır
- 5 Ola maḥrūs-ı ḣaṭāyā zātın ey ‘ālī-cenāb
Şöyle kim her dem zāḣiriñ Ḥāzret-i Allāhdır
- 6 ‘Arz-ı tāriḣ etdiği bir fāl-i ḣayr u meymenet
Fāzıl-ı dā‘ī ḣulūs-ārā-yı nīkū-ḣāhdır
- 7 Tāze yol buldum nev-icād eyledim tāriḣde
Şā‘irāniñ ṭutduḣu hep şimdi eski rāhdır
- 8 Ḥarf-i evvel ‘add ü şānī ṭarḣla tāriḣ-i tām
Bābda Rāğīb Efendi kethüdā-yı şāhdır [H 1222/ M 1807-1808]

7

TĀRĪḤ-İ VEFĀT-I ḤADĪCE ḤĀNIM

Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün

. . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

- 1 Merḳadiñ nūr ola ey tāze gül-i ḣandānım
Rūḣuña şebnem ede raḣmetini Yezdānım
- 2 Āh o dūr-dāne o sermāye-i ‘ōmr-i eslāf
Aşlı pākize o ‘iffetli Ḥadīce Ḥānım
- 3 ‘Ömer Aḣa kıızı hem zevce-i İsmā‘īl Beg
Ḥānedān-ı vüzerā mīr-i mu‘allā-şānım
- 4 Nāzenin ‘ōmrü *erişdi sene* tāriḣine āh [H 1223 / M 1808-1809]
Dedi nāsa sizi şimdengirü yāḣū cānım
- 5 Kanmadım nāz u na‘īme ḣara ḣāke düşdüm

⁶ B 162a, İ - , İÜ 181a, MA - T -

Tāriḣ-i Kethüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī Şüden-i Rāğīb Efendi İÜ: Tāriḣ-i Kethüdā-yı Şadr-ı ‘Ālī Rāğīb Efendi B

¹a iḳbāli burc B: iḳbāl-i burc İÜ

⁵a ḣaṭāyā İÜ: ināyet B

⁷ B 142b, İ 164a, İÜ 188a, MA - , T -

B’de derkenardadır. Bütün nüshalardaki başlıklar aynıdır.

- Oldu zehr-âb-ı ecel derde amân dermânım
- 6 Bu mezâr üzre mürûr eyleyen ehl-i inşâf
Ġâfil olma oġu bir Fâtîġa hey sultânım
- 7 **Fâzîlâ** evvel-i elfâzla yaz târîġin
Vâşıl oldu ġarem-i ġaġġa ġadîce ġânım [H 1223 / M 1808-1809]

8

TÂRİġ-İ VEFÂT-I ZEYNEB ġÂNİM

Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün

- . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Āh kim ol ' ismet-ârâ nev-nihâl-i nâ-murâd
Meyve-dâr olmazdan evvel ġâke düşdü sâyesi
- 2 Kethüdâ-yı bâb ol merġûm Nazîf-i esbaġıñ
Duġter-i pâkîzesi hem ' ömrünüñ sermâyesi
- 3 Gülmemiş açılmamış bir ġonce-i ma' zürdur
Āh ederse mâderi ġan ağlar ise dâyesi
- 4 Çâre var mı çâresi şabr u taġammüldür hemân
Çerġ-i ġaddârıñ budur ta' -ı mezâlim vâyesi
- 5 Fâtîġa yâhû ki âġir sen de ġâk olsañ gerek
Çünkü herkes ġâkden taġmîr olunmuş mâyesi
- 6 ġarf-i evvel her kelâmından bu beytiñ **Fâzîlâ**
İşte târîġ-i nev-îcâdımdırır hem-pâyesi
- 7 *Rûġuna biñ raġmet olsun âh Zeyneb ġânımıñ*
Rûġ-ı pâki oldu ebkâr-ı cinân pîrâyesi [H 1220/ M 1805-1806]

9

TÂRİġ-İ MUVAġġIT-ġÂNE

Müstef' ilün / Müstef' ilün / Müstef' ilün / Müstef' ilün

- . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Seyr eyle bu miġâtdan aġkâm-ı dilġâġ-ı felek
Zâhir bu nev-ġayrâtdan hep mihr ile mâġ-ı felek

⁸ B 143b, İ 163b, İÜ 189a, MA -, T -

Târîġ-i Vefât-ı Zeyneb ġânım İÜ: Târîġ-i Vefât-ı Duġter-i Kethüdâ-yı Esbaġ Nazîf Efendi B, Târîġ-i Zeyneb ġânım İ

³a Gülmemiş açılmamış B, İÜ: Gül açılmamış İ / bir ġonce-i ma' zürdur İ, İÜ: bir ġoncedir ma' zürdur B

⁶a kelâmından B: kelâmında İ, İÜ

⁹ B 153b, İ -, İÜ 192b, MA -, T -

Bütün nüshalardaki başlıklar aynıdır.

- 2 Muvakkite yapıdı mekân hâlâ ser-i Bostāniyān
Şâkir Beg ol devlet-nişân hâş-bende-i şâh-ı felek
- 3 Hâk bahtını gül-gün ede iqbâlini efzûn ede
Her luḫfuna maḫrûn ede hâkân-ı Cem-câh-ı felek
- 4 Bu tâm târiḫe sezâ böyle muşanna' hoş edâ
İcâd-ı Fâzıldan şalâ ey ḫavm-i âgâh-ı felek
- 5 Bir ḫarfî bizden yanadır bir ḫarfî at bigânedir
Bu nev-muvakkit-ḫânedir nîkû raşadgâh-ı felek [H 1221/ M 1806-1807]

---

³b Her B: Hem İÜ / Cem-câh İÜ: hem-câh B

⁴b Fâzıldan İÜ: Fâzıldır B